

Boris Ostan

Manca Košir

SMRT NAS RES SKRBI, NENEHNO NAS SKRBI¹

V tem Življencu, kratkem

komaj urico,

je veliko – malo –

kar storiš lahko.

Emily Dickinson²

»Življenje je smrtno nevarno,« je rad ponavljal pisatelj Vitomil Zupan, sam v zaporu po drugi svetovni vojni na smrt bolan, a se je izvlekel. »Iz inata sem ostal živ,« je trdil. Dolga leta, desetletja pred njegovo smrtjo se je govorilo, da so mu dnevi šteli, on pa je kar vztrajal, dokler ni za vedno izdihnil. Ob zanj pravem času.

Kdaj je pravi čas za smrt? Zdravnik in pisatelj Alojz Ihan na to vprašanje odgovarja brez sprenevedanja v knjigi *Čas nesmrtnosti*³ v poglavju *Vzrok smrti je iluzija mrliških zapisnikov*: »Človek na starost resda navidezno umre zaradi točno določenega vzroka, na primer odpovedi posameznega organa, ampak to je uradniški pogled, ki je nastal zaradi medicinskih pravil za sestavljanje zapisnikov pri mrlškem ogledu. [...] Če je zapisano pljučnica, je videti, kot da bi človek ne umrl, če se ne bi okužil z bakterijo, ki je povzročila pljučnico. A mlad človek se skoraj nikoli ne okuži s tako bakterijo, in ne dobi pljučnice, predvsem pa zaradi nje ne umre. Stari ljudje pa za pljučnicami umirajo množično. Vzrok tega niso bakterije, ki so glede na medicinske zapisnike povzročile smrt zaradi pljučnice, pač pa je pri starem človeku usodna pljučnica posledica tega, da pljuča, srce, imunski sistem in sluznice niso več v taki kondiciji kot pri mladem človeku.« Človek potemtakem umre, ker je njegovo celotno telo staro in iztrošeno. Njegov zemeljski bivalni čas se je dopolnil.

Tudi glavni (anti)junak Levinove groteskne komedije človeškega tkiva⁴ Jona Popoh v igri umre. A igra ne tematizira tega vsem nam že ob rojstvu danega življenjskega izteka, temveč govori o nečem drugem. Govori o naši

¹ Povzeto po: Irvin D. Yalom, *Strmenje v sonce*, Ljubljana: UMco, 2018, str. 20.

² Emily Dickinson, *Ta svet ni konec*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017.

³ Alojz Ihan, *Čas nesmrtnosti*, Ljubljana: Beletrina, 2016, str. 99.

⁴ Asociacija na naslov znanega Zupanovega romana *Komedija človeškega tkiva*.

temeljni bivanjski grozi – o strahu pred smrtjo. Ga ni odraslega zavedajočega se človeka, ki se smrti ne bi bal. Morda še bolj kot svoje lastne se bojimo smrti svojih otrok ali partnerjev in prijateljev, ki so za nas najpomembnejši bližnji ljudje. Strah, da jih ne bi bilo več ob nas, nas hromi. Hromi pa nas tudi ob takem trpljenju prebujeno zavedanje o lastni minljivosti. Kot je že pred 4000 leti ob smrti prijatelja Engiduja tožil babilonski junak Gilgameš:⁵ »Bolečina se mi je vkradla v dušo, strah pred smrtjo me je prevzel.«

Strah pred smrtjo »je naša temna senca, ki se vedno plazi za nami, nikoli nas ne zapusti.«⁶

Stari Grki so filozofijo razumeli kot ljubezen do modrosti, modrost pa je dobro živeti in dobro umreti, so učili. Platon je zato razumel filozofiranje kot pripravo na smrt. Nanjo so se pripravljali tudi z duhovnimi vajami, na katerih so meditirali na svojo smrt. Predvsem pa so se učili dobro umreti tako, da so pridobivali védenje o dobrem življenju. Epikur (341–270 pr. n. št.), denimo, je verjel, da mora filozof zdraviti dušo, kot zdravnik zdravi človekovo telo. Z namenom lajšati naše trpljenje. In ker je vzrok našega trpljenja po Epikurju vseprisotni strah pred smrtjo, se velja spopadati predvsem z njim. Kar danes počne njegov duhovni naslednik, imenitni psihoterapevt judovskega rodu Irvin D. Yalom, čigar sijajno knjigo *Strmenje v sonce* tukaj citiram in toplo priporočam v branje.

Ko otroci zapustijo dom in se naša poklicna kariera počasi zaključuje, nas v kremplje zgrabi kriza srednjih let in strah pred smrtjo izbruhne z vso močjo, piše Yalom: »Ko dosežemo vrh grebena na polovici življenja in pogledamo na pot, ki se razprostira pred nami, s trepetom dojamemo, da ta pot ne vodi več navzgor, temveč se postopoma spušča navzdol, proti pešanju in naposled ugašanju. Od tega trenutka naprej strahovi glede smrti niso nikoli več daleč od naših misli.«⁷

V zimski noči v spalnici zakoncev Popoh se zato igra začne z moževim spoznanjem: »Izgubljen človek sem. To je resnica, ki ji ne morem ubežati: izgubljen sem.« Kako se mu je to lahko zgodilo, njemu, ki je bil radoživ otrok, pred katerim se je razprostiral ves svet, potem pa se je vse stopilo in mu spolzelo med prsti v nič? Leži v postelji z grozo v očeh in bolečino v prsih, in ko ga ta vsega zaobjame, se počuti samotnega, zapuščenega, izgubljenega. Ve: »Življenje Jone Popoha je prešlo in je minilo, življenje Jone Popoha je minilo ...!«

Začne jokati, a se ne razjoče, saj se mu prebudi obrambni mehanizem, ki ukazuje: Stori nekaj! Očisti posteljo in odstrani smeti, ki so se v njej nabirale 30 let, vse laži, ki so se nabirale iz dneva v dan, iz noči v noč. Laži ... Vsega so seveda krivi drugi, najbolj žena Leviva, ta »neumna žival«, »crknjena krava«, s katero si deli zakonsko posteljo in to prekleto klavno življenje. Bo že videla, ko bo on umrl, maščevalno premišljuje Jona: »Ostala boš osamljena psica, ponoči boš tulila, ker ne bo nikogar ob tebi, nihče ne bo skrbel zate, in ko bo pred zoro vdrl oboroženi vlomilec, boš vpila: Jona, Jona! – Jone pa ne bo več, Jona bo počival v grobu z rokami na trebuhu ...«

Jaz grem!, se to usodno noč odloči Jona, hoče stran od tega dolgočasnega življenja, kjer je vse rutina, avtomatizem in Levivina rit, zdaj zgubana in stara. Je to vse, kar lahko še pričakuje od življenja? Je to vse, kar je še pred njim, enako sranje, kot je za njim teh 30 dolgočasnih zakonskih let? Kakšen smisel sploh ima tako (ne) življenje? »Živel sem v laži. Tistega, kar sem si želel, nisem nikoli dobil, kar sem dobil, si nikoli nisem želel. Nosilo me je s tokom kot mrtvo ribo.« Vedno s tem groznim občutkom praznine v sebi: nekje se dogaja življenje – mene pa ni zraven.

Zato bo Jona Popoh odprl vrata in odšel. Na svež zrak in v novo življenje. Življenje s smislom in pomenom. Ko Leviva ugotovi, da ga z moledovanjem ne bo zadržala, mu pove svoje: »Staraš se, tvoj ud se stara, grabi te panika. Kaj boš našel drugje? In kdo misliš, da te tam čaka?« Govori njemu in govori sebi, govori obema, panično je staranja strah tudi njo. V strah pred staranjem se rad oblači strah pred koncem, smrt pobira stare ljudi. »Svet se obnavlja, povsod sveže barve in smeh in vrvež, kdo sploh še pomisli na stare ljudi? Grob – ta mi tako in tako ne uide; ampak vsa ta puščobna leta, ki me še čakajo pred grobom ... Kako bom to zdržala?« In to sama, brez njega, ki pravi, da bo odšel? O sramoti, kaj bodo rekli sosedge, ko jo bo mož zapustil, niti misliti noče.

Leviva odpre okno in v noč izkriči svojo izgubo: »Stara ženska sem, bolna in slabotna! [...] Nekoč so bili tukaj otroci, vrišči in živžav, in bilo je za kaj živeti. Zdaj pa sem se postarala!«

Vse je – brez zveze. Jona zabrusi ženi: »Tvoj rok trajanja je potekel.« A tudi njegov rok trajanja je potekel. Ud se mu ne dvigne, ko hoče z Levivo iz usmiljenja imeti zadnji spolni odnos. »Spodletelo mi je! Predober sem bil za ta svet,« se Jona smili samemu sebi. Žena zabije vanj še en žebelj: »Bil si preprosta roba iz poceni materiala.«

Ponižani Jona bruhne v silovit jok: » Kaj pa ... kaj je tisto pomembno ... za kaj sploh gre ...« Res, za kaj sploh gre v življenju, če je vse minljivo in je smrtni konec zapisan že v sleherni začetek?

Jono spreleti spomin na čas svežega očetovstva. Opazoval je njunega dojenčka, ki je spal v kotu posteljice kot kakšna mala bubica ... In si je rekel: »Bog si ga vеди, o čem sanja, ko takole leži, majhna kepica, zavita v nekaj cunj, kot da je že pripravljen, da ga vržejo v grob. In tako bo do konca življenja. Tudi če bo osvojil pol sveta, bo ponoči zvit v klobčič smrdel v svojih cunjah in čakal – čakal, da se čas obrne, on pa da se v jamo zvrne.«

Mama!, zajoče Jona, kot zajočejo mnogi, ki zaslutijo svojo smrt. Požene ga proti vratom, ne, ne bo ostal v tem grobu, hoče življenje, kolikor mu ga je še preostalo. Resnično življenje!

Smo pri najpomembnejšem vprašanju človekove eksistence: kakšno življenje je smiselno za nas? Odgovor poznamo, vprašanje je le, ali ga tudi udejanjamo: želimo življenje, ki nas izpolnjuje, hrani, osrečuje.

Logoterapija je vrsta eksistencialne terapije, ki se ukvarja prav z vprašanjem smisla; sleherni odrasel in zrel človek lahko izbere tak odgovor zase, da se ob smrtni uri ne bo počutil nepomembnega, z zavoženim življenjem za seboj in praznino v svoji trepetajoči duši, kot se počuti Jona Popoh. Ustanovitelj logoterapije Viktor E. Frankl je preživel koncentracijsko taborišče Auschwitz prav zato, ker je imel močno vero v smisel življenja in v svoje

⁵ Franček Bohanec (ur.), *Ep o Gilgamešu*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.

⁶ Irvin D. Yalom, n. d., str. 9.

⁷ N. d., str. 16.

poslanstvo, ki ga bo lahko uresničil v svobodi. Člani njegove družine so umrli, on je z močno vizijo svojega poslanstva stopil v nov krog bogatega, polnega bivanja.

Kdo smo in kako smo živeli, o tem priča prav naša zadnja zemeljska postaja: smrt. Frankl pravi: »Človek, ki se s smrtjo sam postavi v življenje, »za seboj« vedno zapre vrata svoje kašče, potem ko je s svojim kombajnom pospravil še zadnjo vožnjo – v trenutku, ko svojega življenja *nima* več, *postane* svoje življenje.« Zato slavimo smrt pesnika Franceta Prešerna in ne njegovega rojstva! Tisti, ki smo rojeni, imamo možnost življenje polniti in napolniti tako, kot dober kmet polni svojo kaščo. Vse, kar spravimo vanjo, bo ostalo v njej, ne glede na to, ali je to kdo spremljal, temu ploskal ali pa pljuval po tem, pomembno je, da jaz nalagam v to kaščo darove, ki sem jih sprejemal in z njimi postajal to, kar sem.

Carl Gustav Jung govori o uresničenem sebstvu, ki pomeni zlato barvo žita v naši kašči. Zgodí se najbolj polno in osrečujoče, ko človek pride na vrh svoje gore in se dotakne neba. Sam stoji na vrhu in okuša ta božanski okus izpolnjenosti, ki mu ga nihče ne more vzeti, nihče izbrisati, tudi smrt ne. Franklova učenka Elisabeth Lukas v navdihujoči knjižici *Vse se uglaš in izpolni: Logoterapija v poznejšem obdobju*⁸ pripoveduje o osrečenosti človeka, ki je kdaj stal na vrhu in zdaj mirno sestopa z bogato naloženim nahrbtnikom. »Hvaležnost, zadovoljnost, skromnost so izrazi takšne osrečenosti. Neredko se jim pridruži tudi modrost. In seveda spokojnost, ki si jo zares lahko privoščí le tisti, ki sestopa, saj mu ni treba »ničesar več hoteti«. Z užitkom lahko odloži vsakršen nemir srca, nenehno prizadevanje, priganjanje in hitenje. Potem ko smo se enkrat dotaknili »neba«, nam ni treba napraviti ničesar več – ta dotik zadošča za vse čase in onkraj časa. Ker je bistven, izpolni človekovo bistvo. Kar je bistveno, izpolni človekovo bistvo. Osrečenost pomeni, da smo izkusili bistveno. [...] V primerjavi s tem, da smo se dotaknili neba in bili obdarjeni z doživetjem vrha, je vse drugo nebistveno.«⁹

Jona Popoh se šele zdaj odloča, da bi šel na vrh svojega hriba, se pravi resničnemu sebi naproti. A pride sosed Gunkel, ki se boji smrti še bolj kot zakonca Popoh, pravi, saj je sam, čisto sam nima s kom podeliti svojega strahu. »Bojim se umreti sam. Ležal sem v postelji in nisem mogel zaspiti. Nenadoma me je popadel hud strah. Pred mano se je prikazalo vse moje življenje, videl sem ga, vsega sem videl, od začetka do konca, ozek in temen predor, skozi katerega se plazim po vseh štirih že petinpetdeset let, osamljen in prestrašen.«

Jona se naenkrat zaveda, da je tudi sam gunkel. Da ni izhoda, ker ni kam oditi. »Je gunkel z ženo, je gunkel brez žene, ampak kamor koli zbežiš – vsi smo gunkli.« Zazdi se mu tudi, da ni ničesar več, da ne gore ne vrha, s katerega bi se dotaknili neba, sploh ni. Da je knjiga življenja v bistvu napisana, manjka samo še zadnja vrstica s končnim datumom.

In spet zajoka: »Bojim se umreti, Leviva. Bojim se. Gunkel bo umrl in tudi jaz bom umrl. Sam bom ležal v temi – gunkel. Po smrti vsi postanemo gunkli.« Izginemo! Mnogi brez vsakega sledu.

Leviva ga tolaži, da če bo umrl – česar ne verjame ne ona ne on, kot ne verjame večina živečih, ki si smrti ne upa gledati v oči –, se ga bo spominjala. In on naj si vreže v spomin njo.

Ponovno poskusita s spolnim odnosom in spet se Joni ne posreči prodreti v ženo, ki se ga bo spominjala. To ga spravi v popoln obup, saj ne le, da penisu ne uspe doseči trdnosti, tudi njegovo življenje je ostalo mlahavo. Bistvenega pač ni naredil, se zaveda in se vpraša, kaj bo storil s preostankom življenja. Kako dihati, kako?

Vprašanje ni več relevantno. Jona Popoh namreč umira zaradi srčne kapi. Ustavlja se njegov dih in tik pred smrtjo si končno vzame prostor za avtentično, resnično občutenje sebe. Ženi reče, naj ne kriči in ne kliče na pomoč. Naj ne skuša odvrniti njegovih misli od najpomembnejše stvari, ki se mu bo zgodila. Stvari, pri kateri nima ona nič zraven in tudi nihče drug ne, kajti vsak umre sam, to je njegov najbolj intimen globoki čas: »Samo jaz sem, tokrat zares, enkrat in za vselej končno sam.«

Jona čuti, da zanj prihaja odrešitev: »Faza poskusov se je končala, vrata so se odprla, zdaj stojim na pragu resničnega življenja.« Kot mnogi umirajoči tudi on v zadnji noči vidi svojega očeta, s katerim gre to sobotno jutro v sinagogo.

»Sinova roka v očetovi. Oče si med hojo tiho prepeva, sin brca kamenčke. Zatopljen vsak v svoje početje stopata po prazni ulici.«

Oba spokojna. Spokojna in obsijana z milostjo.

⁸ Elisabeth Lukas, *Vse se uglaš in izpolni: Logoterapija v poznejšem obdobju*, Celje: Mohorjeva družba, 2017.

⁹ N. d., str. 97.